

Йигирма биринчи аср сўнггида инсониятга тақдим этилган хайратланарли восита – Интернет маданиятимизга, санъатимиз ва адабиётимизга қай даражада кучли таъсир кила олади, у таъсир яхшими-ёмонми деган бахслар анчадан бери давом этиб келмоқда.

Модомики, гап Интернетнинг адабиётга ва адабий мухитга таъсири хақида борар экан, у холда мазкур ходисанинг таҳдидли томонлари билан бирга, яхши томонларининг кўплиги, бошловчи ижодкорлар учун ҳам, профессионаллар учун ҳам ўнгай восита экани хақида гапиришимиз керак.

Адабиёт интернетга кўчиб ўта бошлаганига бир неча йил бўлди, холос. Лекин шу холатнинг ўзиёқ келажакда босма нашрлар ва Интернет адабиёти орасидаги чегара йўқолиб, адабиёт Интернетга тамомила кўчиб ўтса нима бўлади, деган хавотирларга олиб келди.

Мазмунан карасак, Интернетнинг адабиётга таъсири, бор-йўги, икки омилдан иборат. Биринчиси – кўп йиллардан бери яққахоқимлик қилиб келатган коғоз ва матбаа саноатининг четга сурилиши. Иккинчиси, адиб билан ўқувчи орасидаги масофанинг (шунингдек, нашриёт ва китоб савдоси номи остидаги тижорий воситачининг) йўқолиши.

Интернет адабиётидаги барча янгиликлар, асосан, мана шу икки омил тўғрисида. Яъни интернет – адабиёт учун янги бир мавжудлик худуди, ёзувчини-асарни-ўқувчини айти олда бир жойга келтира оладиган янги макондир. Интернетга кўчган адабиёт янги жанрларни ёки маданий ўзгаришларни пайдо қилмайди, замонавий технологик имконлар тўғрисида адабиёт маконини ўзгартиради, холос.

Бизлар кўп йиллардан бери китоб ортидаги ижодкорни ва гоҳо телевизор экранда кўришиб турадиган ижодкорни таниймиз. Лекин Интернетдаги ижодкор тамомила “бошқа”, имконлари чексиз ижодкордир. У асарини ўзи хоҳлаган шаклда, ранг ва дизайнда, хоҳлаган безаклари билан эълон қила олади, изоҳлар қиритади, айти вақтининг ўзида таҳрир ҳам қила олади. Айти вақтда ўқувчининг фикрларига, ижтимоий ходисаларга муносабат ҳам билдиради, масалан, шу дамда нимани ўйлаётганини ҳам билдира олади. Ўқувчи эса муайян асар юзасидан истаган вақтда адиб билан мулоқотга қилиши, мулоҳазаларини баён этиши, хатто махсус дастурлар орқали юзма-юз мулоқотга ҳам қилиши мумкин. Мулоқотнинг ривожини шу тарзда юз беради ва

“фаол ўқувчи”ни пайдо қилади. Бунинг яхши томонини кўра олишимиз керак. Айнан шу боис “ўқолган ўқувчи”ни топиш имкони пайдо бўлади. Чунки, жамиятда рўй берган турли ижтимоий метаморфозалар оқибатида ёзувчи ўзининг ўқувчиси ҳақидаги аниқ тасаввурини йўқотиб қўйди. Ёзувчи феноменининг бетакрорлиги айнан унинг истеъдодида, дунёни “учинчи” (яъни басират) кўзи билан кўра олишида бўлгани ҳолда, оммавий тижорат адабиётидан (детективлардан, ишк-мухаббат киссаларидан ва б.) “қочиб”, асосан, “ўзлари учун”, тор адабий давра учун ёза бошладилар. Баъзан мана шу ҳолат умумий қоида тусини олиб, поп-маданият ҳамда санъатнинг агрессиврок бошқа турлари томонидан сиқиб чиқарилаётган адабиёт умрининг тугаши ҳақидаги тахминларни ҳам келтириб чиқармоқда. Лекин бу ерда гап адабиётнинг тамом бўлишида эмас, ўқувчидан узилиб қолишида кетмоқда. Чунки, ёзиш жараёнида адиб ўқувчини, мутолаа жараёнида ўқувчи адибни тасаввур қилади. Муаллиф бўшликка хитоб қилиши сира мумкин эмас. Шу нуқтаи назардан қарасак, адабиётнинг Интернетга кўча бошлаши янги ходисаларни, ўз ёзувчиларини қутаётган янгидан-янги ўқувчилар қатламларини очиши мумкин. Тўғри, ўқувчиларнинг асосий қатлами ҳозирча Интернет билан унча таниш эмас. Лекин тараккиётнинг бугунги суръатига қараб, бир неча йилдан кейин Интернет худди телевидение каби қундалиқ эҳтиёжга айланиши мумкинлигини эҳтимолдан соқит қилиш қийин. У ҳолда, ҳозирги Интернет қўлланувчиларни сираям “олақурок оломон” деб атаб бўлмайди, улар – эртанги куннинг постиндустриал жамиятининг илгор қисми, йигирма-ўттиз ёш орасидаги бугуннинг ёшлари эртанги куннинг профессионаллари дир.

Шунингдек, интернет янги, ҳали нотаниш муаллифларнинг пайдо бўлиш маконига айланиб бораётир. У – ўз услубини ва сўзини айтишни эндигина ўрганаётган ёшлар учун машқ майдони, шунингдек, машаққатли шу юмушни эплай олмаганлар учун ҳам тинчгина, беташвиш бир макон ҳамдир.

Интернетдаги асар босма асардан бошқача қиёфага эга. Китоб бир неча ой ичида босилиб, шундан кейингина адабий мутахассисларга ва ўқувчиларга етиб боради. Бунинг учун орада қатта маблағ сарфланади, у сарфнинг охири халқаси ўқувчи ёки танқидчидир. Ўқувчилар китоб янгиликларидан хабардор бўлишлари учун муттасил китоб дўконига кириб туришлари ёки ўша янгиликлардан хабардор қилиб турадиган бошқа нашрларни сотиб олишлари зарур. Етти юз миллиондан ошиқ кишини бирлаштирган Facebook ёки Twitter каби ижтимоий тармоқларда китоб рекламаси жуда осон иш. Киши ўтирган жойидан жилмасдан у китоб билан танишиб чиқиши, мутахассисларнинг ёки ўқувчиларнинг фикрларини ўрганиши, муносабат билдириши мумкин ва ҳоказо.

Юқсак адабиётга келсак, бу ўринда аҳвол бошқачарок. Фаоллик нуқтаи назаридан қарасак, Интернет ўқувчилари кўпроқ “иккинчи даражали” адабиёт эканини, тақдим

килинаётган асарларда дилетантлик, такрорлар ва таклидлар кўплигини кўрамиз. Лекин кимдир кайсидир саҳифага нимадир ёзса, бу хали уни кишилар ўқийди ва юксак санъат намунаси сифатида қабул қилинади, дегани эмас. Мўътабар нашрларнинг электрон саҳифаларидан ёки кутубхоналардан ўрин олиш учун ўша нашр талаблари асосида саралаш босқичидан ўтиш лозим. Яъни адабий ҳаётнинг асосий марказлари – журналлар, танловлар ва ҳоказолар Интернетга кўчиши билан уларнинг аҳамияти камайиб қолмайди, балки ортади.

Шундай экан, у ҳолда нашрларнинг умри нечук ниҳоя топсин?

Интернет ҳозирча китоб ва нашр индустрияси билан жиддий рақобат қила оладиган қучга эга эмас, аксинча, босма адабиётни тўлдириб, уни тарғиб қилиш вазифасини бажармоқда. Буни Интернетда параллел равишда мавжуд адабий нашрларнинг сайтлари мисолида кўрса бўлади. Масалан, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг, “Шарк юлдузи” журнали интернет “клон”лари ҳам расмий саҳифа кўринишида, ҳам Facebook ижтимоий тармоғида муваффақият билан фаолият олиб борапти. “Шарк юлдузи” журналининг ижтимоий тармоқдаги саҳифасига уч ойда икки минг киши аъзо бўлгани бунинг исботи. Турли нашриёт-ижод уйлариининг Интернет-саҳифаларида чоп этилган китоблар ҳақида маълумотлар бериб борилмоқда, булар каторида “Ўзбекистон”, “Шарк”, “Гафур Гулом”, “Чўлпон” ва хусусий нашриётларни санаш мумкин. “Ziyo.uz” (Нигора Умарова иштирокида) сайти олиб бораётган ва ўзбек адабиёти тарғибу ташвиқига қаратилган фаолият ҳақида ҳам илик фикрлар билдириш мумкин ва керак.

Аммо, модомики, рақобат мавжуд деган фикр бор экан, у ҳолда ноширлик фаолияти ва Интернет ўртасида эмас, балки юксак санъат ва турли-туман виртуал ўйин-қулгилар орасида рақобат бор, деб қараш керак.

Шу ўринда Интернет нафакат ўқувчига, балки адибга ҳам ўзга қиёфа бахш этиши ҳақида тўхталмоқчиман.

Бугуннинг шиддати аро муаллифнинг ўзи жанрга айланмоқда. Бу – ҳақиқатан ҳам галати ва фавқуллодда бир ҳодисадир. Хаддан ортик кўпайиб кетган ахборотлар аро маълум бир авторни танлаш учун асар жуда оригинал ва жозибадор бўлиши шарт. Жанр цензурасининг йўқолиши бугунгача кўрилмаган бошқа шаклларнинг пайдо бўлишига олиб келмоқда. Асарда нима ҳақда гап кетаётгани, фалсафами, публицистиками, поэтиками – жанри эмас, балки айнан адиб – унинг тафаккури, тасавури, услуби,

хаётни такрорланмас йўсинда бадииятга айлантира олиш қобилияти биринчи ўринга чиқмоқда.

Автор хатто ўзини-ўзи кўпайтириши, ўз электрон журналини ёки кутубхонасини ҳам яратиши мумкин. Интернетдан ташқарида бу ишларни амалга ошириш мушкул иш. Энг асосийси, у асарини ўзи қандай истаса, шундай тақдим қилиш имконига эга. Истаса, изоҳлар, суратлар ва хатто видео билан. Интернетда авторнинг бутун ижоди битта катта китобга айланади. Реал ҳаётда ижодни тартибга соладиган икки омил бор, бу – китоб дўкони ва кутубхона. Интернетда эса китоб дўкони, кутубхона, уй-музей, фотосуратлар, замондошларнинг ёки танқидчиларнинг таассуротлари, шахсий ҳаёт... ҳаммаси қўл етадиган яқин бир жойда, компьютер, планшет ёхуд (хатто!) қўл телефонида турибди.

Нашриётнинг устун томони халқаро ISBN код бера олишидир. ISBN коди муаллифнинг бутун дунёда муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қиладиган унсурдир. Фақатгина шу нарса Интернетдаги асарларнинг расмий тус олмаслигига сабаб бўлиб турибди. Чунки Интернетда ҳозирча шундай имконият йўқ.

Эндиликда асарнинг кенг тарқалиши учун нашр тизими бирдан бир йўл бўлмайди, табиийки, адабиётнинг ортида турган ва гоҳо “адабиёт – менсиз яшай олмайди” деб даъво қиладиган тижорий муносабатларни янгилайди, асарни тақдим қилишнинг янги усуллари белгилайди.

Бу – нашр тизими тамомила махв бўлади дегани эмас, сифатли қозғалди бўзилган залворли, гўзал китоб элитар маҳсулот бўлиб қолаверади ва ҳос қишларнинг жавонларидан жой олади.

Бу тезкор мулоқот воситасининг ажабтоғур меваларидан ҳозирданок баҳраманд бўлмоқдамиз. Масалан, “ziyo.uz” сайтида 3 мингдан ортиқ китоб бор. Гафур Гуломнинг танланган асарларини, Эркин Воҳидовнинг ёки Абдулла Ориповнинг илк тўпламларини ҳозир ҳеч қайси дўкандан топа олмайсиз, аммо Интернетда бор, марҳамат.

Ҳа, ҳавотирга ҳам ўрин йўқ эмас, чунки Интернет – ҳар қим ўз фикрини айтиш ҳуқуқига эга бўлган умумий демократик макондир. Лекин қелажакнинг мулоқот технологияси

хозирча мана шу. Барибирам, Интернет бир томондан янги феноменни хосил килгани билан, ёзувчи ёки ўқувчисиз мавжуд бўла олмайди. Шу сабабдан ҳам президент Ислам Каримов “Модомики, шундай экан, энди одамлар, ёшлар китоб ўқимай кўйди, деб факат нолиб ўтирмасдан, ана шу таъсирчан замонавий ахборот воситалари оркали адабиётимизни кенг тарғиб этиш, хусусан, Интернет имкониятларидан фойдаланиб, етук бадиий асарларни ёшларга етказиш устида ҳам жиддий бош котириш зарур, деб ўйлайман. Бу ҳақда сўз борганда, ўзбек тилидаги Интернет адабиётини шакллантириш, шоир ва ёзувчиларимизнинг ўз веб-сайтларига эга бўлишига эришиш нафакат адабий жараёнга, керак бўлса, бутун маънавий-маърифий ҳаётимизга кучли таъсир ўтказишини сизлар албатта яхши тушунасиз. Айти вақтда, ана шундай замонавий воситалар ёрдамида мумтоз адабиётимизни, жумладан, Алишер Навоий асарларини халқимизга яқинлаштириш, бу ноёб меросни ҳақиқатан ҳам маънавиятимизнинг ҳаётбахш манбаига айлантириш барчамиз, аввало, адабиёт ахлининг вазифаси, десак, ҳеч қандай хато бўлмайди”, деганида, шулар ҳам назарда тутилган бўлиши мумкин. Хулласки, таҳлиллар ва кузатишлар сўнгида шуни тўла ишонч билан айта оламани, Интернетда бўладими, бошқа нетдами, ҳар қанақасига ҳам, олди-сотди муносабатларига асосланган тижорий ёзмалар эмас, балки бетакрор, гўзал ходиса бўлмиш Инсон фикру тафаккури, қалбининг фавқуллодда гўзал ва такрорланмас баёни, инсоният орзуларини изтироблари, миллат тилининг ва руҳиятининг ақл бовар қилмас ажойиб гўзалликларини ақс эттира олган адабиёт, яъни ҳақиқий Адабиёт мангу яшайверади!